

KİTAPÇI BAYRI, Buket, “Diyâr-ı Rûm’da Mekân, Yer ve Şehirlerin Kuruluş Hikâyeleri”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II Aralık 2020, s. 266-275.

Makale Türü: Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.800588>

Geliş Tarihi / Received: 26 Eylül 2020
Online Yayın: 26 Aralık 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 12 Aralık 2020
Published Online: 26 December 2020

Diyâr-ı Rûm’da Mekân, Yer ve Şehirlerin Kuruluş Hikâyeleri

Buket KİTAPÇI BAYRI^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Koç Üniversitesi GABAM, İSTANBUL.

* bkbayri@gmail.com

⁺ ORCID: 0000-0002-5037-1999

Öz– 1960’lı yıllardan itibaren, mekânın çok katmanlı sosyal bir kurgu olduğuna dair geliştirilen teoriler, edebiyat, tarih, coğrafya, teoloji ve siyaset gibi birçok sosyal bilim alanındaki araştırmaları etkilemiş ve etkilemektedir. Tarihsel araştırmalarda yararlanılan kronik, hagiografi ve epik gibi anlatımsal kaynaklarda, zaman ve mekân (*chronotrope*) hikâyelerin temel taşıyıcılarıdır. Mekân tarihsel kişilikler için kapsayıcı bir alan ve olayların geçtiği yerdir. Mekân incelemesi yalnızca tarihsel kaynaklarda belirli bir yerin incelenmesi olmayıp, kişilerin mekânlar arası hareketleri, içeride veya dışarıda tasvir edilmeleri ve bu hususlarla ilgili duygu ve düşüncelerini de içermektedir. *Topophilia* ve *topophobia* gibi kavramlar da kişilerin anlatı içerisinde bazı yerlerle ilgili arzu ve korkularına işaret eder. Bir mekânın yere dönüşmesi ve o alanda yaşayan kişilerin varoluş ve kimliklerini etkilemesi açısından mimârî, peyzaj, toponimi ve belirli mekânlar hakkında anlatılan hikâyeler büyük önem taşır. Bu makalede temel olarak Müslüman-Türk epikleri ve Bizans şehitlik hikâyeleri incelenecektir. Müslümanlar tarafından Diyâr-ı Rûm, Rûm İli gibi isimlerle adlandırılan Bizans topraklarındaki şehirlerin on birinci yüzyıl ve sonrası “Türk Müslüman grupların” göçü, yerleşimi ve fetihleriyle paralel toponimisi ve şehirlerin yeni yaratılmış kuruluş hikâyeleri aracılığıyla Bizans şehriden “Türk/Müslüman” şehrine âdiyet dönüşümü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler– *Diyâr-ı Rûm, Orta Çağ, mekân, yer, Bizans şehirleri, şehir kuruluş hikâyeleri*

Space, Place and Foundation Stories of the Cities in the Land of Rome

Abstract– The theories on space as being a multi-layered social construction have been influencing studies conducted in social sciences, especially the ones on literature, history, geography, theology and political science since 1960s. In the narrative historical sources such as chronicles, epics and hagiography, time and space (*chronotrope*) are the essential building blocks of the stories. Space in the historical sources is the container for the events and for the historical figures (factual or fictional) in which the characters may stand still or move. Space turns into a place through naming (toponym), manipulation of the landscapes (city architecture as well as arable land and social structures) and through telling stories about a particular place. This article examines Byzantine hagiography and Turkish Muslim epics in order to examine the way in which the cities of Byzantium (Diyâr-ı Rum, Land of Rome) turn into “Turkish Muslim,” cities through toponymic changes and the creation of new foundation stories.

Keywords – Land of Rome, Middle Ages, space, place, Byzantine cities, foundation stories of the cities

GİRİŞ

1960'lı yıllardan itibaren, mekânın çok katmanlı sosyal bir kurgu olduğuna dair geliştirilen teoriler, felsefe, edebiyat, tarih, coğrafya, teoloji ve siyaset gibi birçok sosyal bilim alanındaki araştırmaları etkilemiş ve etkilemektedir.¹ Tarihsel araştırmalarda kullanılan kronik, hajiografi ve epik gibi anlatımsal kaynaklarda, zaman ve mekân hikâyelerin temel taşıyıcılarıdır. Mekân tarihsel kişilikler için kapsayıcı bir alan ve olayların geçtiği yerdir. Mekân incelemesi yalnızca tarihsel kaynaklarda belirli bir yerin incelenmesi olmayıp, kişilerin mekânlar arası hareketleri, içeride veya dışarıda tasvir edilmeleri ve bu hususlarla ilgili duygu ve düşüncelerini de içermektedir.² *Topophilia* ve *topophobia* gibi kavramlar da kişilerin anlatı içerisinde bazı yerlerle ilgili arzu ve korkularına işaret eder.³ Herhangi bir mekânın yere dönüşmesi ve o alanda yaşayan kişilerin varoluş ve kimliklerini etkilemesi açısından mimârî, peyzaj, toponimi ve belirli mekânlar hakkındaki anlatılan hikâyeler büyük önem taşır.⁴ Bu makalede birincil kaynak olarak Türkçe yazılmış Orta Çağ epikleri ve Yunanca yazılmış Bizans hajiografik eserleri temel alınacaktır. Müslümanlar tarafından Diyâr-ı Rûm, Rûm İli gibi isimlerle adlandırılan Bizans topraklarındaki şehirlerin on birinci yüzyıl ve sonrası "Türk Müslüman gruplar"ın göçü, yerleşimi ve fetihleriyle paralel toponimisi ve şehirlerin yeni yaratılmış kuruluş hikâyeleri aracılığıyla Bizans şehrinde "Türk/Müslüman" şehrine dönüştürülmesi üzerinde durulacaktır. Makale bu konuda hazırladığım daha kapsamlı bir proje için giriş mâhiyetindedir.

Bizans dönemi üzerine çalışan araştırmacılar son yıllarda mekân/yer kavramları ve tarihî ve edebî metinlerdeki mekânsal örgü üzerine düşünmekte ve tarihsel kaynakları bu çerçevede yorumlamaktadırlar.⁵ Greko-Romen kültürde medeniyet ve şehir/şehirlik arasında yakın ilişki vardır. Roma İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu'nun Orta Çağ'daki devamı olan, bugün Bizans İmparatorluğu diye adlandırdığımız imparatorluk, bir "şehirler imparatorluğu" olarak tanımlanabilir. Romalı yurttaşlar Roma

İmparatorluğu'na bağlılıklarını şehre, şehrin politik yapısına, geleneklerine, mimârî örgüsüne bağlılıklarıyla gösterirlerdi. Şehir kasideleri (tek. *enkomion*/ çoğ. *enkomia*) Roma/Bizans İmparatorluğu'nda şehirlere "hak ettikleri" onur ve itibârı atfedene övgülerdi. Şehirlere övgüler (*ekphrasis*), kaside gibi başlı başına retorik eserler olarak karşımıza çıktığı gibi, hajiografik, epistolografik eserler ve kronikler gibi farklı anlatılara da dâhil edilebilir. Bu kaside ve övgüler şehrin kuruluş hikâyesi, tarihi, burada doğmuş ve yaşamış önemli şahsiyetler, mimârî yapılar, surlar, şehrin havası, suyu ve coğrafyasına yer verir.⁶

Geç Antik dönemde temel anlatı yapısı ortaya çıkan ve Palaiologos döneminde (1261–1453) üretimi çarpıcı miktarda artan Bizans/Roma şehir kasidesi literatürüne ilgi, mekânsal çalışmalarla da bağlantılı olarak, son yıllarda giderek artmaktadır.⁷ 1204 tarihinde Latinler'in Konstantinopolis'i (Konstantiyye/İstanbul) istilâsı ve Bizans topraklarının paylaşımı öncesinde adem-i merkezîyetçilik artmış⁸ ve 1204 sonrası kurulan farklı Bizans devletleri Nikaia (İznik) ve Trabzon gibi farklı şehirlerde merkezlerini kurmuşlardır. 1261 senesinde Bizanslılar Konstantinopolis'i tekrar ele geçirmiştir. Ancak Konstantinopolis gitgide Bizans İmparatorluğu topraklarının küçülmesi üzerine neredeyse bir şehir-devlet hâline gelen "İmparatorluğu" simgelemeye başlamıştır. Palaiologos döneminde Trabzon, Nikaia, Thessalonike (Selanik) ve Konstantinopolis gibi birçok şehir için bir ya da birden fazla kaside yazılmasının sebebi, bu politik gelişmelerle ilintilidir. Askerî ve politik açıdan çalkantılı bu dönemde şehirler güçlü surlarıyla şehirlilere korunaklı bir alan sağlayan yerler olarak algılanmıştır. Bu dönemde yazılan şehir kasidelerinde, "öteki"nin ekseriyetle şehir surlarının dışında tasviri de şehrin korunaklı bir yer olarak görülmesiyle bağlantılıdır.⁹ Özerk şehirler ve farklı politik merkezlerin ortaya çıkması hemşehrî kimliklerini de baskın duruma getirmiştir. Değişen politik koşullar ve coğrafi sınırlarla birlikte şehirler ve şehirlilerin İmparatorluk'la ve

¹ Mekânsal teorilerin öncülerinden birkaçı, Gaston Bachelard, *La poétique de l'espace*, Presses universitaires de France, Paris, 1958; Edward Soja, *The Political Organization of Space*, Association of American Geographers, Commission on College Geography, Washington, DC, 1971; Henri Lefebvre, *La production de l'espace*, Editions Anthropos, Paris, 1974; Edward Relph, *Place and Placelessness*, Pion, Londra, 1976; Yi-Fu Tuan, *Space and Place: The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press, Minnesota, 1977; Son yıllarda küreselleşme mekân ve yer çalışmalarına yeni boyutlar getirdi, David Harvey, *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell, Cambridge MA, 1990; Akhil Gupta, James Ferguson, "Beyond Culture: Space, Identity and the Politics of Difference," *Cultural Anthropology* 7/1, 1992, ss. 6–23; Manuel Castells, *The Rise of Network Society. The Information Age. Economy, Society and Culture*, Blackwell, Cambridge MA, 1996. Orta Çağ'da mekân ve yer üzerine, Aaron Guevich, "Ideas of Space and Time in the Middle Ages," *Categories of Medieval Culture*, Routledge, New York, 1985, ss. 35–36; Megan Cassidy-Welch, "Space and Place in Medieval Context," *Parergon* 27/2, 2010, ss. 1–12. Anlatılarda mekân kavramı ile ilgili, Marie-Laure Ryan, "Space," *The Living Handbook of Narratology*, Interdisciplinary Center for Narratology, Hamburg: Hamburg University (<http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/space>, 22.04.2014; bakıldığı tarih: 11 Eylül 2017).

² Sabine Buchholz, Manfred Jahn, "Space in Narrative," (Ed. David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, New York, 2005, ss. 551–555; Gabriel Zoran, "Towards a Theory of Space in Narrative," *Poetics Today* 5, 1984, ss. 309–335; Phil Hubbard, "Space/place," (Ed. David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, Neil Washbourne), *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*, I.B. Tauris, Londra, 2010, ss. 41–49; James Martin, "Identity," *Cultural Geography*, ss.97–102.

³ Tuan, *Space and Place*.

⁴ Orta Çağ Anadolu'sunda mekân, yer ve mimari ilişkisi üzerine, Ethel Sara Wolper, *Cities and Saints: Sufism and the Transformation of the Urban Space*, Pennsylvania University Press, University Park, PA, 2003; Patricia Blessing, Rachel Goshgarian, "Introduction – Space and Place: Applications to Medieval Anatolia," (Ed. Patricia Blessing, Rachel Goshgarian) *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2017, ss. 1–27. Mekânın hikâyeler yoluyla yere dönüşmesi ile ilgili,

Barbara Johnston, *Stories, Community, and Place: Narratives from Middle America*, Indiana University Press, Bloomington, 1990.

⁵ Bu çalışmalardan birkaç örnek, Alice Mary Talbot, "Women's Space in Byzantine Monasteries," *Dumbarton Oaks Papers* 52, 1998, ss. 123–127; Ingela Nilsson, "Spatial Time and Temporal Space: Aspects of Narrativity in Makrembolites," (Ed. Panayiotis Agapitos, Dieter Reinsch) *Der Roman in Byzanz der Komnenenzeit, Referate des Internationalen Symposiums an der Freien Universität Berlin, 3. bis 6. April 1998*, Beerrenverlag, Frankfurt am Main, 2000, ss. 94–108; Paul Magdalino, "Constantine VII and the Historical Geography of Empire," (Ed. Sahar Bazzaz, Yota Batsaki, and Dimiter Angelov), *Imperial Geographies in Byzantine and Ottoman Space*, Harvard University Press, Washington DC, 2013, ss. 23–41; Mryto Veikou, "Space in Texts and Space as Texts: A New Approach to Byzantine Notions," *Scandinavian Journal of Byzantine and Modern Greek Studies* 2, 2016, ss.143–175; Buket Kitapçı Bayrı, "Byzantine Universalism and *Patris*: Geographic Identity Markers in the Late Byzantine *Martyria*," (Ed. Koray Durak, Ivana Jevtic) *Identity and Other in Byzantium. Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Istanbul, 23–25 June 2016, Conference Proceedings*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 113–128.

⁶ Helen Saradi, "Idyllic Nature and Urban Setting: An Ideological Theme with Artistic Style or Playful Self-Indulgence," (Ed. Paolo Odorico, Charis Messis) *Ville de toute beauté: 'Ekphrasis de cités dans les littératures byzantines et byzantino-slaves*, CEB, Paris, 2012, ss. 9–10.

⁷ Helen Saradi, "The Kallos of the Byzantine City: The Development of a Rhetorical Topos and Historical Reality," *Gesta* 34, 1995, ss. 37–56; Ashlihan Akışık, "Praising a City: Nicaea, Trebizond, and Thessalonike," *Journal of Turkish Studies* 36, 2011, ss. 20–26; Andreas Rhoby, "Theodore Metochites' Byzantios and Other City Encomia of the 13th and the 14th c.," *Ville de toute beauté*, ss. 82–99; Florin Leonte, "Visions of Empire: Gaze, Space, and Territory in Isidore's Encomium for John VIII's Palaiologos," *Dumbarton Oaks Papers* 71, 2018, ss. 249–272.

⁸ Nicolas Oikonomides, "La décomposition de l'empire byzantin à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: à propos de la 'Partitio Romaniae', " *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade: Studies, Texts, Monuments*, 20. çalışma, Ashgate, Aldershot, 1992, ss. 3–28.

⁹ Akışık, *Praising a City*, s.3.

İmparatorluğun merkez ve merkezleriyle olan ilişkileri şehir kasidelerinde yeniden tanımlanmıştır.¹⁰

Bizans Şehirleri Ve Üç Orta Çağ Müslüman Anlatısı

Orta Çağ Roma/Bizans İmparatorluğu, nâm-ı diğer Diyâr-ı Rûm'un başkenti Konstantinopolis, Bizanslılar'ın deyişiyle "Kraliçe Şehir" ve diğer Bizans/Roma şehirleri, komşuları Müslüman topluluklarının da hayranlığını kazanmıştır.¹¹ On üçüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar yazıya geçirilmiş *Battalnâme*, *Danişmendnâme* ve *Saltuknâme* gibi epiklerde de bu hayranlığı görmek mümkündür. Bu eserlerdeki kahramanlar, sırasıyla Seyyid Battal, Ahmed Danişmend ve Sarı Saltuk için arzu nesnesi olan yer Diyâr-ı Rûm'dur.¹² Seyyid Battal Rûm'un sıkı korunan sınırları içerisine nâdiren girebilirken, Ahmed Danişmend'in tüm aktiviteleri Diyâr-ı Rûm'un içinde, Kapadokya bölgesi ve civarının şehirlerinde gerçekleşir. Sarı Saltuk için Rûm yalnızca Bizans İmparatoru'nun politik otoritesi altındaki bölgeler değil, Obolensky'nin Bizans milletler topluluğu olarak adlandırdığı Bizans'ın kültürel etkisi altında olan bölge ve politik oluşumlardır.¹³ Bunun yanı sıra *Saltuknâme*'deki coğrafi tahayyül Diyâr-ı Rûm'un ötesine geçerek evrensel/küresel bir hal alır. Ancak üç epikte de Diyâr-ı Rûm'un fethi, bu bölgenin şehirlerinin fethidir.

Battalnâme'nin başında, Abdülvehhab Hz. Muhammed'e Diyâr-ı Rûm'u tasvir ederken, şehirlerin birbirine yakınlığından, suların bolluğundan, havasının güzelliğinden dem vurur.¹⁴ *Danişmendnâme*'de de Bizans/Roma/Rûm şehirleri ön plandadır. Eserin kahramanı Ahmed Danişmend'in Rûm'un sınırlarını geçerek Tokat/Dokiya, Sis/Sisiya, Sinop/Sinobiya, Niksar/Harsanosiya, Samsun/Samiya, Sivas/Sebaste, Zile/Karkariye, Amasya/Harsana, Komana/Gümenek/Sisiya gibi Rum şehirlerini fethedeceği eserin başında, şehirlerin eski ve yeni adları zikredilerek vurgulanır.¹⁵ Mekânlara yeni isimler verilmesi, isimlerinin değiştirilmesinin geçmiş, gelecek, hâfıza ve mekânların âdiyetinin değiştirilmesiyle ilgili sembolik değeri yüksektir. Bu çifte adlandırma veya bazen Bizans bazen ise "Türk-Müslüman" isimlerinin verilmesi, bu yerlerin eski ve yeni kimliklerine de gönderme yapar. Çifte isimlendirme Rûm'a yeni gelenlerin Rûm şehirlerine âdiyet taleplerinin bir yansımasıdır; ancak Bizans yer adlarının da kullanılıyor olması, Rûm'un yerlilerinin bu yerlere âdiyetinin yadsınmadığını, hatta ortak bir âdiyetin kabul edildiğinin göstergesidir.

Yer adları, toponimi, bir yerle ilgili hikâyenin, hikâyelerin başlığı gibidir. Dolayısıyla yeni bir yer adı yeni bir hikâyenin başlangıcıdır.¹⁶ *Danişmendnâme*'de Ahmed Danişmend'in Bizanslı yerel alt-taşra

aristokrasısından arkadaşları, şehirler ve şehir savunma sistemleriyle ilgili bilgileri Ahmet Danişmend'e aktarır. Bizanslılar ve verdikleri bilgiler şehirlerin ele geçirilmesinde önemli rol oynar.¹⁷ *Danişmendnâme*'de şehirlere yeni adlar verilmesi, Bizanslı yerlilerin ağzından dinlediğimiz şehirlerle ilgili hikâyeler ve nihayet şehirlerin fethedilmesinin ardından şehirlerdeki mimârî, dinî ve idarî sosyal yapılara yapılan müdahaleler ile "ötekini mekânı" "bizim yer"imize dönüşmeye başlar. Tüm bu değişim aynı yer adlarında olduğu gibi Bizanslılar'ı, Bizans'ın şehir yapısını da yeni kimliğe dâhil eden, ancak sentezden ziyade yan yanalık gibi okunabilecek bir durumdur.¹⁸ Bu yan yana duran kimliklerin kabulü durumu Danişmend beylerinin bastıkları sikkelerin üzerinde kullanılan Bizans ve Müslüman hitâbet ve motiflerde izlemek mümkündür.¹⁹

Seyyid Battal ve Ahmed Danişmend şehir kökenli gezgin (peripatetik) savaşçılardır. Seyyid Battal her zaman şehri Malatya'ya döner, Ahmed Danişmend Malatyalı'dır ve eğitimini bu şehirde alır. Karısını fethettiği şehirlerde bırakarak savaşmaya gider. İkiisi de şehirlere ve şehirlilere güvenir. *Saltuknâme*'nin kahramanı Sarı Saltuk ise şehirleri fetheder, ancak şehirlerin içine girmez, girerse hemen çıkar ve îmar faaliyetlerini kırsal alanda gösterir. Sarı Saltuk göçebe ve savaşçı bir dervişdir. Sarı Saltuk'un şehir ve şehirlilere karşı tavırları Otman Baba gibi diğer Abdâlân-ı Rûm dervişlerinin menâkıbnâmelerinde görülen tavırla benzerlik gösterir.²⁰ Sarı Saltuk *Saltuknâme*'de cihan fethine çıkmış bir gazidir. Zaman ve mekânda sürekli hareket hâlinindedir. *Saltuknâme*'de şehirlerin içerisinden fazla bahsedilmez. Burada iki istisnâ Konstantinopolis / Kostantiniyye / İstanbul ve Adrin / Edrenos / Endriye / Edirne şehirleridir.

Andrianopolis / Edirne

Sarı Saltuk İstanbul ve Edirne'nin içine girer ve bu şehirleri tasvir eder. *Battalnâme*'de ve kısmen *Danişmendnâme*'de bir arzu nesnesi olan İstanbul'a *Saltuknâme*'de lânet edilir ve olumsuzluklar yüklenir. *Saltuknâme*'de İstanbul hem arzu hem de korku nesnesidir. Fethedilmesi elzem ancak içinde oturulmadan çıkılması gereken lânetli bir şehirdir.²¹ Bir rahibin anlattığına göre İstanbul'un havası ağırdır: Depremde bu şehirdeki her şey yıkılacak, bir tek Ayasofya ayakta kalacaktır. Burada dönemin kıyâmet beklentilerinin izleri de görülmektedir.²² Ancak İstanbul şehrinin, şehrin binalarının, sentlerinin, havası ve suyunun tasviri Edirne şehrinin tasvirinden daha uzundur.²³ İşin ilginç, Konstantinopolis'i öven Palaiologos dönemi Konstantinopolis kasidelerinin tam karşıtı tasvirlerin *Saltuknâme*'de bulunmasıdır. *Saltuknâme*'deki bu lânetli

¹⁰ Leonte, Visions of Empire; Aslıhan Akışık-Karakullukçu, "From Bounteous Flux of Matter to Hellenic City: Late Byzantine Representations of Constantinople and the Western Audience," (Ed. Natasha Constantinidou, Han Lamers) *Receptions of Hellenism in Early Modern Europe 15th–17th Centuries*, Brill, Leiden, 2019, ss. 145–172.

¹¹ Sekizinci ve on birinci yüzyıllar arasında Arapların Diyar-ı Rum ve şehirlerine hayranlıklarını yazdıkları coğrafi eserlerde görmek mümkündür, André Miquel, *La géographie humaine du monde musulman jusqu'au milieu du XIe siècle*, Paris, La Haye-Mouton, 1967.

¹² Yorgos Dedes, *Battalnâme*, 2 cilt, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1996; Irène Mélikoff, *La Geste de Melik Danişmend: étude critique du Danişmendname*, 2 cilt, Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul, Paris, 1960; Necati Demir, *Danişmendname*, 4 cilt, Cambridge, MA, 2002; Fahri İz, Gönül Alpay Tekin, *Saltukname: Ebu'l Hayr Rumi'nin sözlü rivayetlerden topladığı Sarı Saltuk menakıbı*, 7 cilt, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1974–84; Şükrü H. Akalın, *Saltukname*, 3 cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988–90.

¹³ Bizans Milletler Topluluğu için, Dimitri, Obolensky, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500–1453*, Cardinal, Londra, 1971; Jonathan Shepard, "The Byzantine Commonwealth, 1000–1550," (Ed. Michael Angold) *Cambridge History of Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 1–52.

¹⁴ Dedes, *Battalnâme*, cilt 1, s. 99.

¹⁵ Demir, *Danişmendname*, cilt 1, s. 8.

¹⁶ Marie-Laure Ryan, Kenneth Foote, Maoz Azaryahu, *Narrating Space/Spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet*, Ohio State University Press, Ohio, 2016.

¹⁷ Demir, *Danişmendname*, cilt 1, s. 188.

¹⁸ Buket Kitapçı Bayrı, *Warriors, Martyrs, and Dervishes. Moving Frontiers, Shifting Identities in the Land of Rome (13th–15th Centuries)*, Brill, Leiden, 2020, ss. 38–44.

¹⁹ Bu sikkeler üzerine, Nicolas Oikonomides, "Les Danishmendides, entre Byzance, Bagdad et le sultanat d'Iconium," *Revue Numismatique* 25, 1983, ss. 189–207; Rustam Shukurov, "Turkmen and Byzantine Self-Identity: Some Reflections on the Logic of the Title-Making in Twelfth and Thirteenth-Century Anatolia," (Sd. Antony Eastmond), *Eastern Approaches to Byzantium*, Ashgate, Aldershot, 2001, ss. 255–272; Rustam Shukurov, "Christian Elements in the Identity of the Anatolian Turkmens (12th–13th Centuries)," in *Cristianita d'Occidente E Cristianita d'Oriente*, Spoleto, 2004, ss. 707–759.

²⁰ Bayrı, *Warriors, Martyrs, and Dervishes*, ss. 161–167.

²¹ Akalın, *Saltukname*, 3:184, line MK43

²² Akalın, *Saltukname*, 2:112: "Saltuk ben Alyon rahibem Firengistan'da oluram. Bundan geldüm hasta oldum bu şehrin havası benü urdı, yüreğim ağırur;" 2:244. Kaya Şahin, "Constantinople and the End of Time. The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour," *Journal of Early Modern History* 14, 2010, ss. 317–354.

²³ *Saltukname*'de geçen "Hikâye-i Konstantiniye Tekurı" için, Akalın, *Saltukname*, 2:111–120.

Konstantinopolis/İstanbul efsânesi, Stephanos Yerasimos'un incelediği ve Yerasimos'un Osmanlı'daki imparatorluk karşıtı gruplar tarafından yaratılmış olduğunu düşündüğü Konstantinopolis efsâneleriyle yakın benzerlik gösterir.²⁴ *Saltuknâme*'de arzu nesnesi şehir Edirne'dir ve lânetli İstanbul'un aksine kutsaldır, kuruluşu hayırlıdır.

Saltuknâme'de bir rahip, Umran ve Süryan dilinden kalan eski kitapları getirterek onların içinden birini okuyup, Sarı Saltuk'a Edirne şehri hakkında bilgi verir. Buna göre, İslâm oğlu Edrin, İdris zamanında bu yere gelmiş, havasını ve suyunu beğenmiş, buraya kilise yaptırmış ve sonra kilise harap olmuştur. Kayser şah olduğunda Nuh zamanına kadar burasını mâmur etmiştir. Nuh zamanında şehir kumlar altında kalmış, Süleyman Peygamber kumların altındaki şehri devlere çıkarttırıp mâmur kılmıştır. Aynı rahip başka bir rivâyete göre Nuh'un oğlu Yafes'in şehri mâmur etmiş olduğunu ve Süleyman'dan sonra yine harap olunca Büyük İskender ve daha sonra Neyfur-i Firenk'in şehri mâmur ettiğini bildirir. Sarı Saltuk rahibe kendisinden önce bu şehri Müslümanlar'ın fethedip etmediğini sorunca, rahip, edildiğini ve bunlar arasında Cafer Gazi (Seyyid Battal) olduğunu da belirtir. Rahip Sarı Saltuk'un fethinden sonra Edirne'nin iki defa daha Müslümanlar'dan alınacağını, ancak daha sonra tekrar Müslümanlar'ın eline geçip kıyamete kadar onların elinde kalacağını haber verir.²⁵ Edirne *Saltuknâme*'ye göre cihan fethinin merkezi, gazi ocağıdır. Dünya bir yüzüktür, Edirne ise yüzüğün ortasıdır.²⁶

Stephanos Yerasimos "Hikâyet-i Beşir Çelebi ve Tarih-i Edirne" adlı on altıncı yüzyıla ait kısa anlatıda da Edirne'nin kuruluş hikâyesinin geçtiğinden bahseder. Buna göre Edirne, Tevrat'taki Enoh Peygamber'in özdeşi İdris Peygamber tarafından Nuh'un tufanından dört yüz yıl önce kurulmuş ve Darı'lı İslâm ve gaziler ocağı olması öngörülmüştür. Şehrin ikinci kurucusu Hadrianus'tur (Edrenus). Ancak bu kuruluş hayırlıdır, zira Hadrianus vezirini dinleyerek bu şehri onu fethedecek Müslümanlar için karar ve mücizevî ayazmasının üzerine bir kilise yaptırır. Bu hikâyeye göre şehri ilk fetheden Müslüman Sarı Saltuk'tur ve fethitten sonra bu kiliseye her akşam duâya gelir.²⁷ Edirne'den bahsetmeden lânetli Konstantiniyye efsânesine tarihinde yer veren iki Osmanlı tarihçisi Oruç Bey (ö. 1503 sonrası) ve Ruhi Çelebi (ö. 1511 sonrası) de Edirne'dir. Yerasimos lânetli Konstantiniyye efsânelerinin Edirne'de gelişmiş olabileceğini öne sürmektedir.²⁸

²⁴ Stephanos Yerasimos, *Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri*, İletişim, İstanbul, 1993. Edirne ve Konstantinopolis üzerine, Çiğdem Kafescioğlu, *Constantinopolis/İstanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*, University Park, Pa: Pennsylvania State University Press, 2009.

²⁵ Akalın, *Saltuknâme*, 2:53–55. Edirne (Adrin) için ayrıca Akalın, *Saltuknâme*, 1:30.

²⁶ Akalın, *Saltuknâme*, 2:241–242, line T 392: "Kala-i Endriyye'ye dursun, zira gaziler ocağıdır. Gazaya andan özge yir olmaz. Bu dünya yüzük gibidir, hatemün nigini gibidir Rum-ili ve ol niginin ortası Endriyedir."

²⁷ Stephanos Yerasimos, *Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri*, İletişim, İstanbul, 1993, s. 222. Yazma için, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet K. 144, ss. 202–209. Yazmanın edisyonu için, *Tarih-i Edirne. Hikâyet-i Beşir Çelebi*, (Ed. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1960. Ayrıca Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethinden sonra tarihi ve Abdurrahman Hibri'nin *Enisü'l-müsamirin* eseri için, Tayyib Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve *Enisü'l-müsamirin*." *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss. 77–117. Evliya Çelebi'de Edirne için, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, (Ed. Seyyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 3. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006. Edirne'de Bizans dönemi yapı ve kalıntıları için, Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devire Ait Eserler," (Ed. Emin Nedret İşli) *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 9–47; Robert Ousterhout, Charalambos Bakirtzis, *Byzantine Monuments of the Evros/Meriç River Valley*, European Center for Byzantine and Post-Byzantine Monuments, Selanik, 2007, ss. 161–179. Bizans Adrianopolis'inin Osmanlı Edirne'sine kentsel dönüşümü üzerine, Aziz Nazmi Şakir-Taş, Adrianopol'den Edirne'ye. Edirne ve

Kuruluşu Traklar dönemine (M.Ö. 5–M.S.1. yüzyıl) uzanan, Tunca, Arda ve Meriç ırmaklarının bulunduğu düzlükte Roma askerî *Via Militaris* ve ticaret yolu *Via Egnatia* ile Meriç nehrinin keşiştiği nokta üzerinde kurulmuş önemli bir şehir olan Edirne'nin Trakya dillerindeki ismi Uskudama veya Odrysa, antik Yunan kaynaklarında Orestias, Slav kaynaklarında Odrin, Bizans kaynaklarında ise Orestia, Adrianopolis, Hadrianopolis olarak geçmektedir.²⁹ Şehir M.S. 125 yılında Roma İmparatoru Hadrian (M.S. 117–138) tarafından genişletilip mâmur edildiğinden Hadrian'ın şehri Hadrianopolis (Hadrianopolis/Adrianopolis/Adrianopolis) ismini almıştır.

Dördüncü Haçlı seferi ve Konstantinopolis'in Latinler tarafından alınmasını müteâkip Adrianopolis şehri 1204/06 ve 1227/28 yılları arasında Bizanslı yerel aristokratların idâresinde Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'na bağlı feodal bir prenslik haline geldi.³⁰ Bu dönemde diğer Trakya şehirleri gibi Bulgar Krallığı'nın akınlarına mâruz kaldı. 1227/28 yılında Nikaea İmparatoru III. Ioannes Vatatzes (hük. 1221–1254) ordularını Adrianopolis'e yolladığında, Adrianopolisliler şehirlerini Vatatzes'in ordusuna değil, Bizans Epirus İmparatorluğu hükümdarı ve o dönemde Thessalonike'de imparator olan Theodoros Doukas'a (hük. 1215–1230) teslim ettiler.

Palaiologos hânedan ailesinin 1261 sonrası Adrianopolis, Nikaea, Thessalonike, Nymphaion (Nif/Kemalpaşa) ve Didymoteichon (Dimetoka) şehirlerinde sarayları olduğunu biliyoruz. Bu şehirlerdeki saraylar kısa süreler için ve genellikle askerî sebeplerle kullanılırdı. Bizans İmparatoru Andronikos III (hük. 1328–1341) 1321 yılında Konstantinopolis'i terk etmek zorunda kaldığında Adrianopolis'e gitmiş; Palaiologos hânedanına ve bu dönemde Bizans aristokrasisine mensup kadınları Adrianopolis'te ikamet etmiş; 1342 yılında Zealotlar hareketinin öncüsü olduğu düşünülen ayaklanmalar Didymoteichon ve Adrianopolis'te çıkmış ve 1346 yılında VI. Ioannes Kantakouzenos'a (ö. 1383) Kudüs Patriği tarafından burada taç giydirilmişti.³¹

Adrianopolis üzerine yazılmış övgüler olmamalarına rağmen, on dördüncü yüzyıl ve on beşinci yüzyılda Osmanlı otoritesi altındaki şehirlerde vuku bulan iki Bizans şehitlik hikâyesinde, Adrianopolis ana mekân veya yardımcı mekân olarak karşımıza çıkar.³² Bunlardan ilki Osmanlı Bitinya'sında Melagina şehrinde geçer.³³ Şehitlik hikâyesinin kahramanı Genç Theodoros'un doğduğu yer Adrianopolis'tir. İkinci Bizans şehitlik hikâyesinde ise Hristiyan

Civarında Osmanlı Kültür ve Bilim Muhitinin Oluşumu (XIV-XVI Yüzyıl), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009; Panagiotis Kontolaimos, "The Transformation of Late Byzantine Adrianople to Early Ottoman Edirne," *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 3/1, Mayıs 2016, ss. 7–27. Osmanlı Edirne'sinin mekân incelemesi için, Abtullah Kuran, "A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne, and İstanbul," *Muğarnas* 13, 1996, ss. 118–22. Dimetoka ve Edirne için, Elizabeth Zachariadou, "The Sultanik Residence and the Capital: Didymoteichon and Adrianople," (Ed. Elias Kolovos), *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek lands: Toward a Social and Economic History. Studies in Honor of John Alexander*, Isis Press, İstanbul, 2007, ss. 357–61.

²⁸ Yerasimos, *Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri*, s. 221.

²⁹ *Tabula Imperii Byzantini, Thracien (Thrace, Rodope und Haimimontos)* (Ed. Peter Soustal), cilt 6, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana, 1993, ss. 160–167.

³⁰ Filip Van Tricht, "The Byzantino-Latin Principality of Adrianople and the Challenge of Feudalism (1204/6–ca.1227/28): Empire, Venice, and Local Autonomy," *Dumbarton Oaks Papers* 68, 2014, ss. 325–342.

³¹ Frouke Marianne Schrijver, *The Early Palaiologan Court (1261–1354)*, Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, Birmingham, 2012.

³² Genç Theodoros'un (BHG 2431) şehitlik hikayesi için, Nicolas Oikonomides, ed., "Ἀκολούθια τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Νέου," *Neon Athenion* 1, 1955, ss. 205–221; Adrianopolisli Georgios'un (BHG 2160) şehitlik hikayesi için, Christos G. Patrinnellis, ed., "Μία ἀνέκδοτη Διήγηση γιὰ τὸν ἁγνὸστο νεομάρτυρα Γεώργιο († 1437)," *Orthodoxos Parousia* 1, 1964, ss. 65–73.

³³ Melagina Sakarya vadisinde bulunan bir bölge ve Bizans şehrinin adıdır. Melagina'nın yeri konusunda tartışmalar vardır. Clive Foss, "Byzantine Melagina and the Lower Sangarius," *Anatolian Studies* 40, 1990, ss. 161–183;

asker Georgios Sofya'dan Adrianopolis'e muhtemelen askerî sefer mevsiminde Osmanlı ordusuna katılmak için gelir ve pazarda yay tamircisi ile konuşurken İsa'nın tabiatı üzerine çıkan bir tartışma sonrası şehit edilir.³⁴ 1437 yılında geçen bu ikinci hikâyede Adrianopolis Osmanlı egemenliğindedir. İkinci hikâyeye ilginç bir biçimde Konstantinopolis, Roma ve Adrianopolis üçlüsüne yer verir.

Birinci şehitlik hikâyesinde doğum yeri, ana vatanı Adrianopolis olan Genç Theodoros "Persler"i³⁵ akını sırasında çok küçük yaşta esir düşer, "Asya"ya getirilir ve burada Müslüman olarak yetiştirilir. Onların ordusuna katılır ve onlarla yağma, savaş ve akınlara çıkar. Daha sonra Hıristiyanlığa dönmek isteyen Genç Theodoros, Konstantinopolis'te Patriği ziyaret eder, o da Theodoros'un Hıristiyanlığa dönebilmesi için gereken koşulun kendisini Müslüman yapanların önünde Hıristiyanlığa döndüğünü itiraf etmesi olduğunu, ancak bunun kendisinin şehit edilmesiyle sonuçlanacağından şehitlik için kendini hazırlamasını söyler. Theodoros Müslüman olduğu Melagina'ya gider, burada Hıristiyan bir çoban olarak hayatını sürdürür. Bir gün gölde çıplak yüzerken sünnetli olduğunu gören birisinin kendisini şikâyet etmesi ve kendisinin Hıristiyan kalmakta ısrar etmesi üzerine şehit edilir.³⁶

Theodoros'un Adrianopolis'te esir düşerek Osmanlı hâkimiyetine 1347 yılında tamamen girmiş olan Bitinya bölgesine getirilmesi hikâyesinin III. Andronikos ve VI. Ioannes Kantakouzenos'un müdahâil olduğu Bizans Birinci İç Savaşı (1341–1347) ile yakın ilgisi vardır.³⁷ İç savaş sırasında Kantakouzenos ve yandaşları Batı Anadolu'daki Türk Müslüman gruplarının yardımını istemiş ve bu sayede bu gruplar Trakya ve Makedonya'ya geçebilmişlerdir. Kantakouzenos ilk önce Aydınoğlu Umur Bey'in (ö. 1348) desteğini almış, daha sonra Osmanlı Orhan Bey'den (hük. 1324–1362) yardım istemiştir.³⁸ Muhtemelen Genç Theodoros bu iç savaş sırasında Trakya ve Makedonya'ya geçen akıncılara esir düşmüş ve "Asya"ya getirilmiştir. Şehitlik hikâyesinde Adrianopolis'in Osmanlılar'ın eline geçmesinden ve Bizans'taki Birinci İç Savaş'tan

bahsedilmediğinden, Theodoros'un şehit düşmesi iç savaşın bittiği 1347 ile Adrianopolis'in Osmanlılar tarafından fetih tarihi olan 1361 yılları arasında olmalıdır.³⁹ Theodoros'un şehri Adrianopolis hikâyesinin girişinde şöyle anlatılır:

"Tanrı'nın bu yeni şehidi Theodoros, Adrianos şehridendir. Bu şehir çok eskilerde Orestias adıyla bilinirdi. Orestos bu şehri kurmuş ve buraya birçok kişiyi yerleştirmişti. Uzun yıllar sonra Adrianos şehri terk edilmiş ve yıkılmış halde buldu, mâmur etti ve insanları bu şehre yerleştirdi. Bu yüzden de şehre Adrianos adı verilmiştir. Theodoros bu şehirde Tanrı'ya inanan, dindar ebeveynleri tarafından yetiştirilmiş, ancak Rûm topraklarını yağmalayan Persler tarafından esir edilmiştir."⁴⁰

Adrianopolisli Georgios'un şehitlik hikâyesinde ise artık şehir Osmanlı hâkimiyetindedir. Olay Mart 1437 tarihinde, Konstantinopolis'teki Bizans delegesinin kiliselerin birleşmesini konuşulacağı Ferrara-Floransa (1437–1439) konsiline katılmak için yola çıkacağı tarihten sekiz ay önce vuku bulur. Bu şehitlik hikâyesinde, Adrianopolis üzerine fazla bir açıklama yoktur. Üzerinde asker kıyafetleri olan Georgios pazarda bir yay tamircisine gider ve muhabbet ederler. Tamirci, Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu değil yalnızca bir peygamber olduğunu söyleyince, Georgios sinirler ve Hz. Muhammed'e küfreder. Bunun üzerine pazardakiler Georgios'u şehrin sorumlusuna götürürler (*hegemon*) ve Georgios'a kırbaç cezası verilir.⁴¹ Ancak şehirdeki seyyid ve danışmendler (*tasimanioi*) bu cezayı az bulurlar ve cezayı veren idâreciye itiraz ederler. İdâreci şiddetli itirazlardan korkarak Georgios'u onlara teslim eder, onlar da Georgios'un yakılmasına karar verirler.

Seyyid ve danışmendlerin itirazlarında, Adrianopolis, Konstantinopolis ve Roma şehirlerinin karşılaştırması ve bu şehirlerin politik otoritesini elinde bulunduranların kimliğinin şehirlerin kimliğinde nasıl belirleyici olduğuna dair bir söylev vardır. İlginç olan kısım, çoğu Konstantinopolis elitleri tarafından yazılmış

Christopher Giros, "Les fortifications médiévales," (Ed. Bernard Geyer, Jacques Lefort, Jacqueline Argant), *La Bithynie au Moyen Âge (Réalités byzantines 9)*, Léthiellieux, Paris, 2003, s. 221; Sencer Şahin, "Malagina/Melagina am Sangarios," *Epigraphica Anatolica* 7, 1986, ss. 153–166. Melagina üzerine ayrıca, Murat Keçiç, "Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit: Malagina," (Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal) 2. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, 3–5 Nisan 2015, Kocaeli, 2016, ss. 105–114. Genç Theodoros'un şehitlik hikâyesinde verilen bilgilere ve şehitlik hikâyesini yayımlayan Nicolas Oikonomides'in yorumlarına göre Melagina muhtemelen Bitinya bölgesinde Yenişehir civarındadır. Oikonomides, "Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Νέου," s. 209n22.

³⁴ Bu şehitlik hikâyeleri ve yorumu için, Bayrı, Warriors, Martyrs, Dervishes, ss. 115–123 ve 131–135. Osmanlı ordusundaki Hıristiyan askerler için, Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1986; Melek Delilbaşı, "Christian Sipahis in the Tırhala Taxation Registers (Fifteenth and Sixteenth Centuries)," (Ed. Antonis Anastasopoulos) Provincial Elites in the Ottoman Empire: Halcyon Days in Crete v. A Symposium Held in Rethymno, 10–12 January 2003, Rethymno, 2005, ss. 87–114.

³⁵ Bizans kaynaklarında on ikinci yüzyıl sonrası Anadolu'daki Müslümanların Pers olarak tanımlanması ile ilgili, Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, cilt. 2, Brill, Leiden, 1983, ss. 252–254; Nicolas Oikonomides, "The Turks in the Byzantine Rhetoric of the Twelfth Century," (Ed. Caesar E. Farah), *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, Kirksville, MO, 1993, ss. 150–151; Rustam Shukurov, "The Byzantine Turks: An Approach to the Study of Late Byzantine Demography," *L'Europa dopo la caduta di Costantinopoli: 29 maggio 1453*, Spoleto, 2008, s. 102; Koray Durak, "Defining the 'Turk': Mechanisms of Establishing Contemporary Meaning in the Archaizing Language of the Byzantines," *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 59, 2009, ss. 65–78; Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks, 1204–1461*, Brill, Leiden, 2016, ss. 37–42.

³⁶ Oikonomides, Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ss. 217–218.

³⁷ Bitinya bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine girmesi üzerine, Irène Beldiceanu-Steinherr, "La conquête de la Bithynie maritime, étape décisive dans la foundation de l'Etat ottoman," (Ed. ed. Klaus Belke et al.) *Byzans als Raum:*

zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mitteleerraumes, Viyana, 2000, ss. 21–35; eadem, "L'installation des Ottomans," *La Bithynie au Moyen Âge*, ss. 351–374; Rudi Paul Lindner, "Anatolia, 1300–1451," (Ed. Kate Fleet), *The Cambridge History of Turkey*, cilt 1, New York 2009, ss. 102–137.

Bizans'ta Birinci İç Savaş üzerine, Günter Weiss, *Joannes Kantakouzenos – Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch – in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1969; Eva de Vries-Van der Velden, *L'élite byzantine devant l'avance turque à l'époque de la guerre civile de 1341 à 1354*, J.C. Gieben, Amsterdam, 1989; Donald Nicol, *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk c. 1295–1383*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

³⁸ Paul Lemerle, *L'Emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident: recherches sur "La geste d'Umur Pacha"*, Presses universitaires de France, Paris 1957; Halil İnalçık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and the Crusades," *Byzantinische Forschungen* 9, 1985, ss. 179–217; Michel Balivet, *Romanie byzantine et pays de Rum turc: histoire d'un espace d'imbrication gréco-turque*, ISIS, Istanbul, 1994, ss. 113–122; Nevra Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins: Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, MA, 2009, ss. 21, 119.

³⁹ Edirne'nin Osmanlıların eline geçmesi ile ilgili 1361 veya 1369 gibi farklı tarihler öne sürülmüştür, Halil İnalçık, "Edirne'nin Fethi, 1361," *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1965, ss. 137–159; Irène Beldiceanu-Steinherr, "La conquête d'Adrianople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes," *Travaux et Mémoire* 1, 1965, ss. 439–461; Elizabeth Zachariadou, "The Conquest of Adrianople by the Turks," *Studi veneziani* 12, 1970, ss. 211–218; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204–1571: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia, 1976, ss. 246–247n106.

⁴⁰ Oikonomides, Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, s. 216.

⁴¹ Patrinnellis, Μία ἀνέκδοτη Διήγησις γιὰ τὸν ἄγνωστο νεομάρτυρα Γεώργιο, s. 67.

diğer Palaiologos dönemi şehitlik hikâyelerinin aksine, burada yalnızca Konstantinopolis'e değil Roma'ya da olumlu göndermeler olmaktadır. Seyyid ve danişmend grubunun başı olan kişi:

“Biz bu şehre Doğu illerinden dinimiz ve inancımızı yaymak için geldik. Ve şimdi görüyoruz ki Peygamberimiz'e korkmadan pazarda küfrediliyor. Romalılar'ın şanı Konstantinopolis'te veya eski Roma'da, kısaca Hıristiyanlar'ın şehirlerinde olsaydık ve bu küfürleri duysaydık, hiç duraksamadan bu kâfiri öldürürdük, değil ki ırkımızın yayıldığı bizim krallığımızda Hıristiyanlar bize saldırsınlar,” der.⁴²

Bu şehitlik hikâyesinde hem Bizans imparatoru VIII. Ioannes Palaiologos'a (hük. 1425–1448) hem de Konstantinopolis patriği II. Ioasaph'a (1416–1439) övgü ve duâların olması, hikâyenin yazarının Konstantinopolis merkezli ve buradaki politik ve dinî otoritelere yakın bir kişi olduğuna işaret eder. Diğer yandan Konstantinopolis'le birlikte Roma'nın da anılıyor olması ilginçtir. Zira Bizans Kilisesi'nin itirazlarına rağmen, Roma Kilisesi tüm kiliseler arasında birinci olduğunu iddia etmekteydi. Aynı zamanda Roma ve Bizans kiliseleri arasında âyinlerde mayalı ve mayasız ekmek kullanımı ve İsa'nın tabiatı üzerine farklı teolojik yorumlar on birinci yüzyıl sonundan itibaren tartışmalara yol açmaktaydı. Bizans imparatorları on üçüncü yüzyıldan itibaren askeri yardım için Batı'daki politik güçlere başvurduğunda, bu tartışmalı konularda tâviz, tanıma ve kiliselerin birleşmesi ön koşul olarak ileri sürüldüğünden, bu hikâyede Roma'dan bahsedilmesinin bir sebebi olması gerekir.

1261'de Konstantinopolis'in tekrar Bizanslılar'ın eline geçmesinden sonra Konstantinopolis birçok Bizanslı elit için İmparatorluğun ve Bizans ekümenesinin merkezi olma özelliğini korumuş, hatta şehirde yapılan imar çalışmaları, aziz röliklerinin buraya getirilmesi ve daha önce bahsi geçen birçok kasîde ile şehrin önemi vurgulanmıştır. Bu durumun istisnaları da vardır. Örneğin on beşinci yüzyılın Bizanslı filozof ve entelektüellerinden, kiliselerin birleşmesi yanlısı ve kendisi de Ferrara-Floransa konsiline katılmış Bessarion (ca.1403–1472), Trabzon şehri için yazdığı kasîdede Konstantinopolis'ten Byzantion olarak bahsederek “Yeni Roma” Konstantinopolis'in Hıristiyan geçmişini es geçerek ve Trabzon şehrinin Hıristiyan Romalı kimliğini öne çıkarır.⁴³ Georgios'un şehitlik hikâyesindeki gibi Roma ve Konstantinopolis'e Hıristiyan şehirleri olarak eşit yer veren eserler de vardır. Bunlardan bir tanesi Kievli İsidoros'un 1429 yılında Georgios'un şehitlik hikâyesinde övgüyle bahsedilen Bizans İmparatoru VIII. Ioannes Palaiologos'a yazdığı kasîdedir. Burada yazar, Grekler'in ve Latinler'in Romalı ortak geçmişinden bahseder.⁴⁴

Georgios'un şehitlik hikâyesindeki gibi Konstantinopolis ve Roma'yı yan yana gördüğümüz diğer bir eser Manuel Chrysoloras (1350–1415) tarafından yazılmış *Eski ve Yeni Roma Karşılaştırması*'dir.⁴⁵ Adrianopolisli Georgios'un şehitlik hikâyesi, Kievli İsidoros'un VIII. Ioannes'e yazdığı kasîde ve Chrysoloras'ın *Eski ve Yeni Roma Karşılaştırması*'ndaki ortak bileşen Ferrara-Floransa konsilidir. Bazı Bizanslı elitler konsillerdeki tartışmalar aracılığıyla Roma ve Yeni Roma kiliseleri arasında ortak bir yol bulunacağına inanıyorlardı. Kievli İsidoros 1433–1434 yıllarında kiliselerin birleşmesi konusunun da tartışıldığı Basel Konsili'ne (1431–1449) imparatorun temsilcisi olarak katılmış, Ferrara-Floransa Konsili'nin kararlarını desteklemiş ve 1439 tarihinde Katolik Kilisesinde kardinal ünvanı almıştır. Chrysoloras ise eserini 1411 yılında Roma'dan Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos'a (hük. 1391–1425) yollamış; Osmanlılar'a karşı yardım sağlamak için 1415 yılında Batı'daki şehirleri ziyaret etmiş ve o da Kievli İsidoros gibi Katolik olmuştur.

Türk-Müslüman grupları on birinci yüzyıl ve sonrası kendileri için bir arzu nesnesi olan şehirler imparatorluğu Bizans İmparatorluğu'nun

topraklarına, Diyâr-ı Rûm'a yerleştikçe şehirlerin mimârî ve peyzajının yanı sıra toponimisinin değiştirilmesi ve yeni kuruluş hikâyeleri yaratılmasıyla, bu mekânları kendilerine âit yerler olarak dönüştürmeye çalışmışlardır. *Danişmendnâme*'de şehirlere yeni adlar verilmesi, Bizanslı yerlilerin ağzından dinlediğimiz şehirlerle ilgili hikâyeler ve nihayet şehirlerin fethedilmesinden ardından şehirlerdeki mimârî, dinî ve idarî sosyal yapılara yapılan müdahaleler ile “ötekinin mekânı” “bizim yer”imize dönüşmeye başlar. Palaiologos döneminde yazılan şehir kasîdeleri “adem-i merkezîyetçiliğin arttığı ve özerk şehir yönetimlerinin” ortaya çıktığı bu dönemde Bizans elitlerinin farklı mekânsal âdiyetlerinin yansıdığı tarihsel kaynaklardır. Aynı zamanda şehirler surlarıyla şahısları, değerlerini ve kimliklerini “öteki”den koruyan yerlerdir.

Adrianopolis özellikle Bizans Birinci İç Savaşı sırasında Trakya'daki önemli Bizans şehirlerindendi. Ancak Adrianopolis üzerine Bizanslılar'ın yazdığı bir kasîde bulunmamaktadır. İki Bizans şehitlik hikâyesinin mekânsal kurgusunun bu şehirle bağlantılı olmasının sebebi, şehrin Bizans'ı askeri açıdan tehdit eden Osmanlılar için önemlidir. Bu önem *Saltuknâme*'de açıkça izlenebilir. Edirne *Saltuknâme*'de kapsayıcı mekândır ve bu durum Bizans kasîdelerinde olduğu gibi eserin yazıya geçirildiği, derlendiği dönemin politik durumu ile ilintilidir. Zira *Saltuknâme*'nin yazıldığı/derlendiği on beşinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Edirne şehri, imparatorluk projesi karşıtı olan gruplar için olduğu kadar Osmanlı padişahları için de Batı'ya yayılmada merkez olarak görülüyordu. Sözü geçen geç dönem Bizans şehitlik hikâyelerinde Adrianopolis'in ana mekân olması bu tehde bir cevap gibi algılanabilir. Şehitlik hikâyelerindeki şehrin kuruluş hikâyesi, şehrin geçmişine ve hâfızasına ve ikisi de Osmanlı ordusunda görev yapan, biri aslen Ortodoks Hıristiyan dönme, diğeri ise Ortodoks Hıristiyan askerinin şehâdeti ise Adrianopolis/Edirne şehrinin “şimdiki zamandaki” kimliğine âdiyet talebidir. Adrianopolisli Georgios'un şehâdeti, hikâyenin yazarına göre gelecekteki zaferin müjdecisidir, Konstantinopolis ve Roma kiliselerinin birleşmesinin ardından Bizans'a gelecek askeri destek ve Bizans'ın şehirlerinin geri kazanılması zaferinin müjdecisidir.

⁴² Patrinnellis, *Mià ânékδοτη Διήγησις γιὰ τὸν ἀγνωστο νεομάρτυρα Γεώργιο*, s. 70.

⁴³ Akışık, *Praising a City*, ss. 11–16.

⁴⁴ Leonte, *Visions of Empire*.

⁴⁵ Akışık-Karakullukçu, *From Bounteous Flux of Matter to Hellenic City*, ss. 156–159.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Akalın, Şükrü H.; *Saltukname*, 3 cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988–90.

Dedes, Yorgos; *Battalname*, 2 cilt, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1996.

Demir, Necati; *Danışmendname*, 4 cilt, Cambridge, MA, 2002.

Ertaylan, İsmail Hikmet; *Tarih-i Edirne. Hikâyet-i Beşir Çelebi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1960.

İz, Fahri, Gönül Alpay Tekin; *Saltukname: Ebu'l Hayr Rumi'nin sözlü rivayetlerden topladığı Sarı Saltuk menakıbı*, 7 cilt, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1974–84.

Kahraman, Seyyid Ali, Yücel Dağlı; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 3. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006

Mélikoff, Irène; *La Geste de Melik Danişmend: étude critique du Danişmendname*, 2 cilt, Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul, Paris, 1960.

Oikonomides, Nicolas; "Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Νέου," *Neon Athenaiion* 1, 1955, ss. 205–221.

Patrinellis, Christos G.; "Μία ἀνέκδοτη Διήγηση γιὰ τὸν ἄγνωστο νεομάρτυρα Γεώργιο († 1437)," *Orthodoxos Parousia* 1, 1964, ss. 65–73.

İkincil Kaynaklar

Akışık, Aslıhan; "Praising a City: Nicaea, Trebizond, and Thessalonike," *Journal of Turkish Studies* 36, 2011, ss. 20–26.

Akışık-Karakullukçu, Aslıhan "From Bounteous Flux of Matter to Hellenic City: Late Byzantine Representations of Constantinople and the Western Audience," (Ed. Natasha Constantinidou, Han Lamers) *Receptions of Hellenism in Early Modern Europe 15th–17th Centuries*, Brill, Leiden, 2019, ss. 145–172.

Bachelard, Gaston; *La poétique de l'espace*, Presses universitaires de France, Paris, 1958.

Balivet, Michel; *Romanie byzantine et pays de Rum turc: histoire d'un espace d'imbrication gréco-turque*, ISIS, Istanbul, 1994.

Beldiceanu-Steinherr, Irène ; "La conquête de la Bithynie maritime, étape décisive dans la foundation de l'Etat ottoman," (Ed. ed. Klaus Belke et al.) *Byzans als Raum: zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mitteleerraumes*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana, 2000, ss. 21–35.

Beldiceanu-Steinherr, Irène; "L'installation des Ottomans," *La Bithynie au Moyen Âge (Réalités byzantines 9)*, Léthielleux, Paris, 2003, ss. 351–374.

Beldiceanu-Steinherr, Irène; "La conquête d'Adrianople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes," *Travaux et Mémoire* 1, 1965, ss. 439–461.

Blessing, Patricia, Rachel Goshgarian, "Introduction – Space and Place: Applications to Medieval Anatolia," (Ed. Patricia Blessing, Rachel Goshgarian) *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2017, ss. 1–27.

Buchholz, Sabine, Manfred Jahn, "Space in Narrative," (Ed. David Herman, Manfred Jahn and Marie-Laure Ryan) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, New York, 2005, ss. 551–555.

Cassidy-Welch, Megan; "Space and Place in Medieval Context," *Parergon* 27/2, 2010, ss. 1–12.

Castells, Manuel; *The Rise of Network Society. The Information Age. Economy, Society and Culture*, Blackwell, Cambridge MA, 1996.

Delilbaşı, Melek; "Christian Sipahis in the Tırhala Taxation Registers (Fifteenth and Sixteenth Centuries)," (Ed. Antonis Anastasopoulos) *Provincial Elites in the Ottoman Empire: Halcyon Days in Crete v. A Symposium Held in Rethymno, 10–12 January 2003*, Rethymno, 2005, ss. 87–114.

De Vries-Van der Velden, Eva; *L'élite byzantine devant l'avance turque à l'époque de la guerre civile de 1341 à 1354*, J.C. Gieben, Amsterdam, 1989.

Durak, Koray; "Defining the 'Turk': Mechanisms of Establishing Contemporary Meaning in the Archaizing Language of the Byzantines," *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 59, 2009, ss. 65–78.

Ercan, Yavuz; *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1986.

Eyice, Semavi; "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devire Ait Eserler," (Ed. Emin Nedret İşli) *Edirne: Serhattaki Paytaht*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 9–47.

Foss, Clive; "Byzantine Melagina and the Lower Sangarius," *Anatolian Studies* 40, 1990, ss. 161–183.

- Giros, Christopher; “Les fortifications médiévales,” (Ed. Bernard Geyer, Jacques Lefort, Jacqueline Argant), *La Bithynie au Moyen Âge (Réalités byzantines 9)*, Léthielleux, Paris, 2003, ss. 209–224.
- Gökbilgin, Tayyib; “Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve *Enisü'l-müsamirin*,” *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1965, ss. 77–117.
- Gupta, Akhil, James Ferguson; “Beyond Culture: Space, identity and the Politics of Difference,” *Cultural Anthropology* 7/1, 1992, ss. 6–23.
- Gurevich, Aaron; “Ideas of Space and Time in the Middle Ages,” *Categories of Medieval Culture*, Routledge, New York, 1985, ss. 25–41.
- Harvey, David; *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell, Cambridge MA, 1990.
- Hubbard, Phil; “Space/place,” (Ed. David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, Neil Washbourne), *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*, I.B. Tauris, Londra, 2010, ss. 41–49.
- İnalçık, Halil; “Edirne'nin Fethi,” *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1965, ss. 137–159.
- Johnston, Barbara; *Stories, Community, and Place: Narratives from Middle America*, Indiana University Press, Bloomington, 1990.
- Keçiş, Murat; “Sakarya Boyunda Bizans-Türk Mücadelesinde Önemli Bir Geçit: Malagina,” (Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal) 2. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, 3–5 Nisan 2015*, Kocaeli, 2016, ss. 105–114.
- Kafescioğlu, Çiğdem; *Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*, University Park, Pa: Pennsylvania State University Press, 2009.
- Kitapçı- Bayrı, Buket; “Byzantine Universalism and *Patris*: Geographic Identity Markers in the Late Byzantine *Martyria*,” (Ed. Koray Durak, Ivana Jevtic) *Identity and Other in Byzantium. Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Istanbul, 23–25 June 2016, Conference Proceedings*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 113–128.
- Kitapçı-Bayrı, Buket; *Warriors, Martyrs, and Dervishes. Moving Frontiers, Shifting Identities in the Land of Rome (13th–15th Centuries)*, Brill, Leiden, 2020.
- Kontolaimos, Panagiotis; “The Transformation of Late Byzantine Adrianople to Early Ottoman Edirne,” *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 3/1, Mayıs 2016, ss. 7–27.
- Kuran, Abdullah; “A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne, and Istanbul,” *Muqarnas* 13, 1996, ss. 118–22.
- Lefebvre, Henri; *La production de l'espace*, Editions Anthropos, Paris, 1974.
- Lemerle, Paul; *L'Emirat d'Aydin, Byzance et l'Occident: recherches sur “La geste d'Umur Pacha”*, Presses universitaires de France, Paris, 1957.
- Leonte, Florin; “Visions of Empire: Gaze, Space, and Territory in Isidore's Encomium for John VIII's Palaiologos,” *Dumbarton Oaks Papers* 71, 2018, ss. 249–272.
- Lindner, Rudi Paul; “Anatolia, 1300–1451,” (Ed. Kate Fleet), *The Cambridge History of Turkey*, cilt 1, New York 2009, ss. 102–137.
- Magdalino, Paul; “Constantine VII and the Historical Geography of Empire,” (Ed. Sahar Bazzaz, Yota Batsaki, and Dimiter Angelov), *Imperial Geographies in Byzantine and Ottoman Space*, Harvard University Press, Washington DC, 2013, ss. 23–41.
- Martin, James; “Identity,” (Ed. David Atkinson, Peter Jackson, David Sibley, Neil Washbourne), *Cultural Geography: A Critical Dictionary of Key Concepts*, I.B. Tauris, Londra, 2010, ss. 97–102.
- Miquel, André; *La géographie humaine du monde musulman jusqu'au milieu du XI' siècle*, La Haye-Mouton, Paris, 1967.
- Moravcsik, Gyula; *Byzantinoturcica*, cilt. 2, Brill, Leiden, 1983.
- Necipoglu, Nevra; *Byzantium between the Ottomans and the Latins: Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, MA, 2009.
- Nicol, Donald; *The Reluctant Emperor: A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk c. 1295-1383*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Nilsson, Ingela; “Spatial Time and Temporal Space: Aspects of Narrativity in Makrembolites,” (Ed. Panayitos Agapitos, Dieter Reinsch) *Der Roman im Byzanz der Komnenenzeit, Referate des Internationalen Symposiums an der Freien Universität Berlin, 3. bis 6. April 1998*, Beerenverlag, Frankfurt am Main, 2000, ss. 94–108.
- Obolensky, Dimitri; *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500–1453*, Cardinal, Londra, 1971.
- Oikonomides, Nicolas; “Les Danishmendides, entre Byzance, Bagdad et le sultanat d'Iconium,” *Revue Numismatique* 25, 1983, ss. 189–207.

- Oikonomides, Nicolas; "La décomposition de l'empire byzantin à la veille de 1204 et les origines de l'empire de Nicée: à propos de la 'Partitio Romaniae'," *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade: Studies, Texts, Monuments*, 20. çalışma, Ashgate, Aldershot, 1992, ss. 3–28.
- Oikonomides, Nicolas; "The Turks in the Byzantine Rhetoric of the Twelfth Century," (Ed. Caesar E. Farah), *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, Kirksville, MO, 1993, ss. 149–155.
- Ousterhout, Robert, Charalambos Bakirtzis; *Byzantine Monuments of the Evros/Meriç River Valley*, European Center for Byzantine and Post-Byzantine Monuments, Selanik, 2007.
- Relfh, Edward; *Place and Placelessness*, Pion, Londra, 1976.
- Rhoby, Andreas; "Theodore Metochites' Byzantios and Other City Encomia of the 13th and the 14th c.," (Ed. Paolo Odorico, Charis Messis) *Ville de toute beauté: 'Ekphrasis de cités dans les littératures byzantin et byzantino-slaves*, CEB, Paris, 2012, ss. 82–99.
- Ryan, Marie-Laure, Kenneth Foote, Maoz Azaryahu, *Narrating Space/Spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet*, Ohio State University Press, Ohio, 2016.
- Ryan, Marie-Laure; "Space," *The Living Handbook of Narratology*, Interdisciplinary Centre for Narratology, Hamburg: Hamburg University (<http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/space>, 22.04.2014; bakıldığı tarih: 11 Eylül 2017).
- Saradi, Helen; "Idyllic Nature and Urban Setting: An Ideological Theme with Artistic Style or Playful Self-Indulgence," (Ed. Paolo Odorico, Charis Messis) *Ville de toute beauté: 'Ekphrasis de cités dans les littératures byzantin et byzantino-slaves*, CEB, Paris, 2012, ss. 9–36.
- Saradi, Helen; "The Kallos of the Byzantine City: The Development of a Rhetorical Topos and Historical Reality," *Gesta* 34, 1995, ss. 37–56.
- Schrijver, Frouke Marianne; *The Early Palaiologan Court (1261–1354)*, Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, Birmingham, 2012.
- Setton, Kenneth M.; *The Papacy and the Levant, 1204–1571: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, American Philosophical Society, Philadelphia, 1976.
- Shepard, Jonathan; "The Byzantine Commonwealth, 1000–1550," (Ed. Michael Angold) *Cambridge History of Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, ss. 1–52.
- Shukurov, Rustam; "Turkmen and Byzantine Self- Identity: Some Reflections on the Logic of the Title-Making in Twelfth and Thirteenth-Century Anatolia," (Ed. Antony Eastmond), *Eastern Approaches to Byzantium*, Ashgate, Aldershot, 2001, ss. 255–272.
- Shukurov, Rustam; "Christian Elements in the Identity of the Anatolian Turkmens (12th–13th Centuries)," in *Cristianita d'Occidente E Cristianita d'Oriente*, Spoleto, 2004, ss. 707–759.
- Shukurov, Rustam; "The Byzantine Turks: An Approach to the Study of Late Byzantine Demography," *L'Europa dopo la caduta di Costantinopoli: 29 maggio 1453*, Spoleto, 2008, ss. 73–108.
- Shukurov, Rustam; *The Byzantine Turks, 1204–1461*, Brill, Leiden, 2016.
- Soja, Edward; *The Political Organization of Space*, Association of American Geographers, Commission on College Geography, Washington, DC, 1971.
- Soustal, Peter; *Tabula Imperii Byzantini, Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos)*, cilt 6, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana, 1993.
- Şahin, Kaya; "Constantinople and the End of Time. The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour," *Journal of Early Modern History* 14, 2010, ss. 317–354.
- Şahin, Sencer; "Malagina/Melagina am Sangarios," *Epigraphica Anatolica* 7, 1986, ss. 153–166.
- Şakir-Taş, Aziz Nazmi, *Adrianopol'den Edirne'ye. Edirne ve Civarında Osmanlı Kültür ve Bilim Muhitinin Oluşumu (XIV-XVI Yüzyıl)*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Talbot, Alice Mary; "Women's Space in Byzantine Monasteries," *Dumbarton Oaks Papers* 52, 1998, ss. 123–127.
- Tuan, Yi-Fu; *Space and Place: The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press, Minnesota, 1977.
- Van Tricht, Filip; "The Byzantino-Latin Principality of Adrianople and the Challenge of Feudalism (1204/6–ca.1227/28): Empire, Venice, and Local Autonomy," *Dumbarton Oaks Papers* 68, 2014, ss. 325–342.
- Veikou, Mryto; "Space in Texts and Space as Texts: A New Approach to Byzantine Notions," *Scandinavian Journal of Byzantine and Modern Greek Studies* 2, 2016, ss.143–175.

Weiss, Günter; *Joannes Kantakuzenos – Aristokrat, Staatsmann, Kaiser und Mönch – in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1969.

Wolper, Ethel Sara; *Cities and Saints: Sufism and the Transformation of the Urban Space*, Pennsylvania University Press, University Park, PA, 2003.

Yerasimos, Stephanos; *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İletişim, İstanbul, 1993.

Zachariadou, Elizabeth; “The Conquest of Adrianople by the Turks,” *Studi veneziani* 12, 1970, ss. 211–218.

Zachariadou, Elizabeth; “The Sultanic Residence and the Capital: Didymoteichon and Adrianople,” (Ed. Elias Kolovos), *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek lands: Toward a Social and Economic History. Studies in Honor of John Alexander*, ISIS, İstanbul, 2007, ss. 357–61.

Zoran, Gabriel; “Towards a Theory of Space in Narrative,” *Poetics Today* 5, 1984, ss. 309–335.